

Carin Björngren Cuadra & Pernilla Ouis

Grönt och hållbart socialt arbete

Miljörättvisa, social rättvisa och ekosociala interventioner

Green and sustainable social work: Environmental justice, social justice and ecosocial interventions

This article introduces an approach within social work called green social. It is argued that this approach has a critical potential in its ability to respond to urgent issues concerning people's current and future living conditions. It is further argued that in addition to its traditional involvement in problematic distribution of resources, social work can act upon linkages between social issues and issues concerning environmental and climate crisis when integrating areas of knowledge from other disciplines. Such linkages imply a revision of the construct "person-in-environment" that traditionally denote a delimited notion of environment as the "social environment", thereby disregarding the biophysical environment that human beings are a part of. The article discusses concepts such as "sustainable welfare", "de-growth" and "transition" and presents examples of so-called ecosocial interventions while also making an argument for strengthening community work in Sweden.

Carin Björngren Cuadra är professor i socialt arbete vid Malmö universitet.

Pernilla Ouis är fil.dr. i humanekologi, biträdande professor i socialt arbete vid Malmö universitet och professor i socialt arbete vid Högskolan i Halmstad.

Kontakt: carin.cuadra@mau.se

Inledning

Den här artikeln introducerar en ansats inom socialt arbete som på svenska benämns *grönt socialt arbete*, men även *ekosocialt arbete*, *ekologiskt* eller *hållbart socialt arbete*. Det finns nyansskillnader mellan beteckningarna, men vi diskuterar sammanhållet grönt socialt arbete. Ansatsen har en kritisk potential i sin förmåga att svara upp mot aktuella frågor som rör människors livsvillkor i dag och i framtiden. Utöver att agera på klassiska frågor, som resurs- och fördelningsproblematik, kan socialarbetare agera på kopplingar mellan sådana sociala frågor och miljö- och klimatproblematik genom att länka till kunskapsområden som utvecklats inom andra discipliner. Grönt socialt arbete integrerar kunskaper om människans påverkan på sin miljö som i dag tar sig uttryck i en global uppvärmning och klimatförändringar som påverkar människors livsvillkor och förutspås få en allt större och destruktiv inverkan. De här skeendena slår oproportionerligt hårt mot fattiga och marginaliserade människors välfärd och livschanser (Kennedy 2018). Integrationen av kunskaper från andra discipliner innebär att det intresse för "personen-i-sin-miljö" som följt det sociala arbetet sedan det utvecklades vid 1900-talets början (Besthorn & Canda 2002; Coates 2003) har införlivat en ytterligare innebörd och skalnivå. Det sociala arbetets interventioner breddas därigenom, fördjupas och riktas in på människans förhållande till planeten.

Inledningsvis introduceras de globala klimat- och miljöproblem mänskligheten står inför under den epok som benämns *antropocen*. Därefter erbjuds en historisk överblick över hur begreppet *miljö* betraktats och förändrats inom socialt arbete och hur det kommit att möta upp trender inom miljörörelsen och dess kunskapsområden för att utmytna i en utveckling av den ansats som artikeln fokuserar. Det nuvarande ekonomiska systemet innebär att olika ämnen och processer kopplade till produktion och konsumtion har en destruktiv inverkan på planetens upprätthållandesystem i form av miljöförstöring och klimatpåverkan. Det finns ett tydligt samband mellan negativ miljö- eller klimatpåverkan och ekonomisk tillväxt och därmed också ett samhälls möjligheter till en utvecklad välfärd i betydelsen att mänskliga behov möts. Mot bakgrund av att en hållbar utveckling och omställningen till ett samhälle fritt från fossila bränslen kan komma att innebära en *steady-state*-ekonomi, som förutsätter en "nerväxteekonomi" för att kunna komma till stånd (Gough 2017), diskuterar vi de här begreppen tillsammans med frågor om hållbar välfärd. Dessa resonemang leder oss till den klassiska frågan i socialt arbete om en rättvisare resursfördelning mellan olika grupper av människor när ansvaret – och kostnaden – för en bättre miljö räknas in. Den fördelningsproblematiken kopplas även till social hållbarhet och olika ekosociala interventioner. Slutligen behandlas socialt arbete i omställningen till ett mer rättvist och hållbart samhälle och den kritiska potentialen i socialarbetares interventioner och yrkesroll.

Vi lever i antropocen

Vi inleder med att "sätta scenen". Vi lever i en mycket speciell epok som med en geologisk term kallas *antropocen* (Curtzen & Stoemer 2000). Det betyder 'människans epok'. Begreppet som används av jordsystemforskare brukar tillskrivas atmosfärkemisten Paul Curtzen (Hamilton 2017) för att beskriva ett brott i jordens historia som nyligen skett till följd av människans inverkan på jordsystemet. Beteckningen fångar att människan blivit en geologisk kraft och har "mixtrat" med jordens funktioner (Hamilton 2017 s. 240). Detta saknar motstycke under planetens 4,5 miljarder år. Jorden har trätt ur den 10 000 år långa epok av stabila klimatförhållanden – *holocen* – under vilken den mänskliga civilisationen utvecklats. Jordsystemforskare säger att jordsystemet blivit destabiliserat (ibid.). Systemets ingående sfärer i myriader av sammanlänkade processer, som utgör dynamiken i ett sammanhängande jordsystem, är utsatta för massiva mänskliga störningar (ibid.). Människan har passerat flera planetära gränser – de processer som reglerar jordens stabilitet – och är på god väg att passera än fler. Det är processerna för klimatförändring, kväve- och fosforcykler, biologisk mångfald, havsförsurning, färskvatten, markanvändning, ozonkoncentration, kemiska samt atmosfäriska föroreningar. Konsekvenserna av människans destabilisering av jordsystemet leder till oåterkallelig förändring som satt okontrollerbara naturkrafter i rörelse, vilka hotar att fördärva livsvillkoren för levande organismer (ibid. s. 72, se även Steffen m.fl. 2018). Det märks i vardagen som extrema väderhändelser, havsnivåhöjning, torka och översvämningar.

Även om människans aktiviteter medfört "dramatisk omdaning av den materiella världen" (Kallis 2016 s. 137) genom till exempel intensiv markanvändning och utbyggnad av infrastruktur står den mest diskuterade anledningen till epokbytet att finna i den ökande mängden växthusgaser i atmosfären. Den ger följdverkningar över hela jordsystemet. Speciellt koldioxidhalten har ökat markant genom att människans aktiviteter frisatt och omfördelat jordens kolbestånd. Det tog fart omkring 1945 med den så kallade stora accelerationen av ekonomisk och teknikindustriell tillväxt baserad på storskalig användning av fossila bränslen, ökande resursförbrukning och avfallsvolymer. Vi är ännu mitt i denna acceleration (Hamilton 2017) trots en internationell klimatkonvention sedan 1992 och ett ingånget klimatavtal om minskade utsläpp (se Parisavtalet från 2015). Accelerationen syns i vardagen, bland annat i en närmast ohämmad konsumtion, vårt sätt att bo, producera mat och våra transportmetoder.

Att människan passerat planetära gränser är allvarligt i sig, men det har också en påverkan på de ekosystem vi är beroende av för försörjning och matsäkerhet. Människans välfärd är "nested in ecosystems" (Helne & Hirvilammi 2017 s. 43). Till exempel minskar näringsvärden av översvämningar, vilket gör att en framtida zink- och proteinbrist förutspås i vissa identifierade delar av världen (WEF 2019 s. 15).

Hamilton påtalar att "den naturliga världens livsuppehållande kapacitet kan komma att minska på ett väldigt påtagligt sätt" (Hamilton 2017 s. 235).

Vilka är då frågorna som behöver adresseras inom det sociala arbetet i mötet med andra discipliner, som humanekologi och miljövetenskap, men även geologi, ekologi och stadsplanering? Hamilton uttrycker det som att utmaningen är att skapa världar för människor "utan att överskrida naturens begränsningar eller rubba dess rytm" (Hamilton 2017 s. 245). Några andra forskare uttrycker det mer konkret som en "daunting double challenge" (Gerst m.fl. 2013 s. 124). Utmaningen gäller att kombinera en jämlik mänsklig utveckling med att bevara planeten jordens biofysiska integritet och hålla sig inom människans "trygga operativutrymme" (ibid; Gough 2017). För att klara detta behövs en ny relation mellan människa och jord. Miljörörelsens mantra har sedan tidigt 1960-tal varit att människan överskrider planetens gränser och måste ändra sin livsstil. Med känslomässigt starka böcker som *Tyst vår* av Rachel Carson (1962) eller Romklubbens mer vetenskapliga genomgång *The limits to growth* (1972) försökte miljörörelsen väcka människor till handling, men det är inte förrän i dag med en akut klimatkris som en bredare allmänhet börjar förstå allvaret i varningarna. En relationell förändring mellan människa och jord förutsätter en omvärdering av vad mänsklig välfärd är och kan vara (Gerts m.fl. 2013) och en välfärd som håller sig inom ramen för vad jordsystemets subsystem tål. Det står klart att det rådande begreppet välfärd med dess starka koppling till materiell välfärd har fått förödande konsekvenser (Matthies & Närhi 2017).

Miljöns betydelse i det sociala arbetet: En historisk tillbakablick

Begreppet miljö är helt centralt inom grönt socialt arbete. Vi tar hjälp av Alston och hennes kollegor, som med viss förenkling i heuristiskt syfte identifierat totalt fem stadier av utveckling av miljöbegreppet inom socialt arbete (Alston, Hazeleger & Hargreaves 2019). Vi börjar med stadierna ett till tre.

Det första stadiet syftar på det engagemang för människors livsmiljö som det sociala arbetets pionjärer, som Jane Addams, hade (se Addams 1910). Det här engagemanget kom att väljas bort till förmån för det individinriktade sociala arbetet i sökandet efter legitimitet som en modern profession (Alston m.fl. 2019). Denna tid var präglad av industrialisering och urbanisering (i västvärlden), som slog sönder tidigare sociala stödstrukturer, och av urusla arbetsvillkor, barnarbete, extrem fattigdom och slum, men även ansenliga miljöproblem, inte minst i de snabbt växande städerna där fysisk infrastruktur för vatten och sanitet saknades. De välgörenhetsorganisationer som utvecklades som tidiga förelöpare för dagens individorienterade sociala arbete uppmärksammade emellertid inte miljöns betydelse för människornas villkor. Däremot adresserade den parallella rörelsen, mest känd som Settlement-rörelsen (se

Addams 1910), strukturell ojämlikhet eller annorlunda uttryckt, fattigdomens strukturella orsaker. Addams berömda Hull House ”was designed to empower those living in poverty through the provision of services, education and opportunities” (Alston m.fl. 2019 s. 15). Addams såg den inverkan som miljö, eller egentligen fattiga människors degraderade miljö och usla livsvillkor, hade på deras hälsa och välfärd, speciellt när de dessutom saknade makt att förändra sina villkor. Addams arbetade förutom för arbets- och arbetsmiljölagstiftning intressant nog även för sophantering och vatten, sanitet och livsmedelskontroller, allt ur ett urbant perspektiv (ibid.).

Till följd av det vägval den framväxande professionen gjorde i sin strävan efter legitimitet kom det att dröja fram till 1960-talet innan stadium ett följs upp av stadium två som utmärks av ett tidigt återengagemang (ibid.). Det sociala arbetet påverkades av miljörelsens tilltagande styrka och den då växande medvetenheten om globala miljöutmaningar. Det sociala arbetets nyckelbegrepp *personen-i-sin-miljö* avgränsades trots detta ännu till att gälla *social miljö*, men innebar ändå en förflyttning av fokus från individen till en något bredare förståelse av sociala problem. I exempelvis Bronfenbrenners (1979) modell konstitueras miljön av människans sociala relationer. Detta är så klart ett rimligt perspektiv utifrån Bronfenbrenners avgränsade intresse – men begreppet miljö tappar i detta perspektiv människans förankring i jordens biofysiska omgivning. Stadiet innebar att (systemteoretiska) teorier introducerade faktorer utom individens kontroll i det sociala arbetets praktik. För praktiken innebar det en förståelse ”of the need of interventions that moved beyond the perceived ’failings’ of the individual” (Alston m.fl. 2019 s. 17).

Det sociala arbetets uppmärksammande av den biofysiska miljön kom att bli mer framträdande under 1980–90-talen, under stadium tre utmärkt av ”uppvaknande medvetenhet” (ibid. s. 17). Detta hängde samman med en rad miljökatastrofer. En av de mest ökända skedde i Bophal i Indien 1984 där 4 000 människor dog omedelbart av kemiska utsläpp och 20 000 dog på längre sikt. Människans uppenbara roll i denna och liknande händelser fick teoretiker inom socialt arbete att ifrågasätta relationen mellan människan och den biofysiska miljön. Socialarbetare som såg konsekvenserna av miljömässiga faror för speciellt (etniska) minoriteter och de socioekonomiskt svagas hälsa och välfärd deltog i miljörelsens uppmärksammande av den växande industrialiseringen, rovdriften av resurser och föroreningar i kölvattnet av en otyglad kapitalistisk tillväxt. I litteraturen skrevs fram hur socialarbetare behöver vara mer medvetna om miljöfrågor, men även att utbildningen bör täcka dessa frågor så att professionen kan föra in perspektiv som rättvisa och jämlikhet i miljödebatten (se Rogge 1993). Litteraturen formulerade potentiella interventioner baserat på en diskussion om länken mellan miljöförstörelse och hälsa och välfärd. Förståelsen av begreppet *personen-i-sin-miljö* hade nu kommit att vidgas och gett plats åt reflektioner kring planeten jordens välmående jämsides med människans hälsa och välfärd

(Alston m.fl. 2019). Detta stadium tre innebar en gryende förståelse för professionens problematiska position i relation till modernitet och hur den lett till en prioritering av marknaden före människa, miljö och (lokal)samhällen (ibid.; Coates 2003).

Begreppet miljö har alltså successivt omvärderats och vidgats inom socialt arbete. Omvärderingen gäller även tänkandet kring hur relationen mellan människa och miljö ska förstås, och idén att människan (snarare) ska förstås som en del av sin miljö har införlivats. Denna förståelse är nu grundläggande inom grönt socialt arbete. Oavsett analysnivå erkänns människans förankring i jordens biofysiska omgivning, i allt från boendets och kvarterets biofysiska miljö till hela planetens. Grönt socialt arbete är i dag aktiv i den efterfrågade relationella förändringen mellan människan och planeten. Omgivningen och miljön är en part att relatera till för att medverka i omställningen till ett hållbart samhälle. Här skiljer sig ansatsen från mainstream-traditionen i socialt arbete att fokusera den sociala miljön (Dominelli 2012) och därigenom ignorera betydelsen av den biofysiska miljön eller möjligen uppfatta den som en vag bakgrundskontext (Alston m.fl. 2019) för människans sociala liv. Avgränsningen försvarar svar på pockande frågor om faktiska livsvillkor som har påtagliga kopplingar till miljö- och klimatfrågor (Matthies & Närhi 2017).

Om vi i ljuset av den historiska genomgången åter betraktar stadium ett med pionjärer som Jane Addams, kan vi konstatera att den bredare förståelsen av miljö alltid funnits som en ström inom socialt arbete, nämligen i *community work*-traditionen eller samhällsarbete (Sjöberg & Turunen 2018). Den miljöförståelsen är produktiv nu och kan utgöra en språngbräda för vidare utveckling av det sociala arbetets kunskapsbas och praktik.

Innan vi övergår till stadierna fyra och fem introduceras hur socialt arbete mer eller mindre direkt har påverkats av miljörelsen och dess kunskapsområden.

Två perspektiv möts

Framväxten av grönt socialt arbete är ett resultat av ett möte mellan miljöperspektivet (ekologiska och miljöfrågor) och det sociala perspektivet. Det förra kan spåras till kunskapsutvecklingen inom miljörelsen. Parallellt med framväxten av stadium tre, skedde en utveckling av området *environmental justice*, miljö rättvisa, inom miljörelsen, som blev centralt för vad Alston med kollegor (2019) identifierar som de två kommande stadier vi återkommer till. Inom miljörelsen finns andra inriktningar med kopplingar till sociala frågor, men vi lyfter miljö rättvisa som mest relevant genom sin inriktning mot makt, fördelningsfrågor och rättvisa. Den nya inriktningen växte fram under 1980-talet. Den hade sitt ursprung i insikten om att det var den allra fattigaste delen av befolkningen som drabbades hårdast av miljöföroreningar (se Bullard 2000; Agyeman 2005). Frågorna som ställs är följaktligen: Vilka grupper

påverkas mest av klimatkrisen och miljöförstöring? Vem genererar miljöproblemen och vem kan påverka dem?

Nu mera är miljö rättvisa ett ämne inom exempelvis stadsplanering och humanekologi som har bibehållit moraliska anspråk: Miljörisker ska fördelas rättvist, de mest utsatta ska skyddas mot en orättfärdig exponering av miljörisker och alla bör åtnjuta samma skydd mot miljö- och hälsofaror. Ett viktigt inslag är att människor ska ha insyn i och kunna påverka beslutprocesser vid exempelvis inrättande av miljöfarlig verksamhet i deras närområden. I dag har begreppet utvidgats till att omfatta klimatets påverkan på människors livsvillkor och kallas *klimaträttvisa*. För att understryka fördelningsfrågorna och rättviseaspekten ytterligare, används begreppet *triple injustice*, en tredubbel orättvisa som uppmärksammar att fattiga 1) bidragit minst till att dagens miljökris uppkommit och 2) att de drabbas värst av inte endast klimatförändringarna i sig utan 3) även av de åtgärder som vidtas (Gough 2017 s. 96).

Den utveckling vi beskrivit ovan i termer av tre stadier som gått i riktning från det sociala till det ekologiska har inneburit att socialt arbete börjat omfatta miljöfrågor, så som de kommit att integrera intresse för rättvise- och fördelningsfrågor. Professionellt engagemang för sociala frågor har länkats till frågor som rör den biofysiska miljön.

I termer av utvecklingsstadier identifierar här Alston med kollegor (2019) stadium fyra. Under tidigt 2000-tal ifrågasatte alltfler socialarbetare relationen mellan människa och miljö men även det ekonomiska systemet. Stadiet, benämnt miljöförstörelse (ibid. s. 19), karaktäriserades av att professionens förgivetta gande kom i gungning, däribland dess länk till moderniteten och sanktionering av miljöförstörelse och dess beroende av rådande ekonomiska system. Vid denna tid stod det också klart att "naturkatastrofer" snarare ska ses som resultat av befolkningens, regeringars och ekonomiska aktörers manipulation av ekosystem och miljö (ibid.) Boken *Ecology and social work. Towards a new paradigm* av John Coates (2003) är en tydlig representant för detta stadium. Han skrev att "a new world view is needed to guide humans towards establishing new relationships with the Earth" (ibid. 2003 s. 37) och formulerar ur det sociala arbetets perspektiv en ömsesidighet i förhållandet mellan människa och jord. Planetens välfärd är värd sin egen uppmärksamhet, oavsett människan. I kraft av miljö rörelsens argument uppmanade Coates socialarbetare att fokusera än mer på miljö- och hållbarhetsfrågor och lyfte fram betydelsen av global medvetenhet och miljö rättvisa (Alston m.fl. 2019).

Coates publikationer följdes av en intensifiering, ett stadium fem, både i det sociala arbetets praktik och inom akademisk teoretisering (ibid.). Beteckningen för stadiet, *environment central* avspeglar hur "environmental social work" nu etablerats. Böcker fördjupar diskussionen och utvecklar praktiken med titlar som *Environmental social work* (Gray, Coates & Hetherington 2012), *Green social work* (Dominelli 2012), *Ecological social work. Towards sustainability* (McKinnon & Alston 2016) och

Handbook in green social work (Dominelli 2018). Miljörättvisa är nu som begrepp lika centralt som social rättvisa (Alston m.fl. 2019). Man utforskar även begrepp som det sociala arbetet hämtat från miljöforskningen, till exempel *deep ecology* (Besthorn & Canda 2002) och *ecosocial transition* (Matthies & Närhi 2017) och *environmental ethics* (Gray & Coates 2012). Samtliga ser miljömässig hållbarhet och planetens välfärd som mål i sig (det vill säga oavsett människan). Emellertid, praktikens interventioner är (ännu) riktade mot människan och utifrån att det är icke-privilegerade som drabbas hårdast av miljöförstöring och klimatförändringar. Här ligger även motivet till att grönt socialt arbete integrerar kunskaper om krisberedskap i termer av katastrofriskreducering (Cuadra 2018).

Vi kan alltså identifiera en ökande medvetenhet om länken mellan den biofysiska miljön och människors välfärd. En förflyttning har skett av miljöfrågor från att vara marginella till att utgöra en medveten kärnkomponent i det sociala arbetets praktik (Alston m.fl. 2019). Notera att i dag ingår *environmental sustainability* som ett av fyra fokusområden i *The International Global Agenda* (IASSW m.fl. 2012).

Som nämnts benämner vi ansatsen *grönt socialt arbete*. Vi vilar mot Lena Dominellis definition:

... a practice that intervenes to protect the environment and enhance people's well-being by integrating the interdependencies between people and their socio-cultural, economic and physical environments, and among peoples within an egalitarian framework that addresses prevailing structural inequalities and unequal distribution of power and resources. (Dominelli 2012 s. 8)

Definitionen fångar en kritisk, holistisk och normativ potential, men betonar även maktaspekter. Kärnan utgörs av miljörättvisa och social rättvisa kopplade till en förändrad relation till den omgivande biofysiska miljön. Det gör att en grundläggande problemformulering gäller fördelningsfrågor och en hållbar välfärd i en framtida ekonomi som tar hänsyn till miljö och klimat.

Vi ska nu tydliggöra hur socialt arbete kan kopplas till miljörättvisa under paraplybegreppet *hållbar välfärd*. Här diskuteras tillgång till resurser utifrån sociala grupper, och deras olika bidrag till och utsatthet för miljöförstöring och ekonomiska förändringar kopplade till miljöproblematiken.

Hållbar välfärd utifrån socialt arbete

Utgångspunkten är alltså att miljöfrågor och sociala frågor har mötts inom kunskapsområdena miljörättvisa och grönt socialt arbete. Men vad är egentligen det grundläggande problemet med miljö/klimatkrisen utifrån det sociala arbetets perspektiv?

Problemet gäller frågan hur välfärd ska kunna upprätthållas, utan en ökande förbrukning av energi och resurser. Denna fråga behandlas under begreppet *hållbar välfärd*. En hållbar välfärd är orienterad mot att tillfredsställa mänskliga behov inom inte endast ekologiska gränser utan även inom de gränser som sätts genom att beakta kommande generationers och globala perspektiv (Koch & Mont 2016). Diskussionen väcker frågor om hur välfärd kan bibehållas i en *steady-state*-ekonomi (ibid.), en ekonomi som inte förutsätter tillväxt men däremot ”nerväxt” eller en *degrowth* (Büchs & Koch 2017). Nerväxt, eller egentligen ”en hållbar nerväxt” (till skillnad från en ohållbar kollaps) avser en minskad produktion och konsumtion som en konsekvens av en bred social omdaning för att upprätthålla och förbättra välfärden och de ekologiska villkoren (Kallis 2018). Från det sociala arbetets perspektiv lyfter vi speciellt fram den stora utmaningen i hur *fördelningen* av minskade resurser ska göras rättvist. Det kräver att socialt arbete aktivt adresserar frågor som: Vilka grupper ska behöva skära ner sin konsumtion till en hållbar och rättvis nivå? Svaren kräver en genomgång av kopplingen mellan ekonomisk utveckling, fördelningsfrågor och miljörättsliga.

Inom 1970-talets miljörelse sågs fattigdom och överbefolkning som stora hot mot miljön. *Poverty pollutes* var ett slagord som hördes i miljödebatten. Ganska hårda metoder för att bekämpa befolkningstillväxt i utvecklingsländer i Syd användes med vissa miljövänners goda minne då delar av miljörelsen har ett förflutet i att stödja befolkningsbegränsande initiativ. I dag är dock perspektivet ett annat: Det är inte de fattiga som är orsaken till den globala miljö- och klimatkrisen. Krisen är orsakad av överkonsumtionen i de rika länderna. Konsumtionens miljöpåverkan kan synliggöras med det pedagogiska verktyget *ekologiska fotavtryck*, som bland annat lanserats av Världsnaturfonden. Verktyget översätter de resurser en individ, grupp, eller nation konsumerar till landyta och beskriver hur stor areal som behövs för att producera dessa resurser, men också hur stor landyta som krävs för att naturen ska kunna ta hand om avfallet av denna produktion (exempelvis hur stor yta skog som krävs för att absorbera koldioxidutsläpp från energikonsumtion). De rika länderna med sin höga konsumtion har betydligt större ekologiskt fotavtryck än fattiga länder. Om alla levde som människor i Sverige skulle vi behöva fyra planeter, vilket visar att svenskar tar orättvist mycket miljöutrymme i anspråk ur ett globalt perspektiv (WWF 2020). Frågorna ställs på sin spets: Vem förväntas konsumera mindre när resurserna blir knappa och miljön påverkas negativt?

Det är tänkvärt att det oftast är medelklassen som intresserar sig för miljöfrågor, medan dessa frågor verkar vara mindre intressanta hos mer socioekonomiskt marginaliserade segment av befolkningen. Karin Bradleys (2009) avhandling visar hur medelklassen förvisso sopsorterar och handlar ekologiska matvaror men samtidigt bor i villa, äger två bilar, åker bil till jobbet och då och då tar en weekendresa med flyg till någon storstad i världen. De mindre bemedlade, speciellt med migrantbakgrund,

verkar å sin sida mindre intresserade av miljöfrågor samtidigt som deras livsstil har betydligt mindre negativ påverkan på miljön än medelklassens. De lever trångbodda i flerfamiljshus, åker kollektivt och konsumerar mindre utifrån sin livssituation. Denna framställning bygger på ganska grova generaliseringar, men i stort är detta ändå ett mönster. De ekonomiskt underprivilegerade är i det perspektivet vår tids miljöhjältar. Till exempel visade en finsk studie av människors ekologiska fotavtryck att endast en hemlös person höll sig inom de planetära gränserna i sin konsumtion (Lettenmeier m.fl. 2012).

När begreppet *hållbar utveckling* lanserades i Brundtlandrapporten (WCED 1987) syftade det till att inkludera det ekologiska med det sociala och det ekonomiska. Samtidigt tryckte rapporten på nödvändigheten av (ekonomisk) utveckling: "En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov." Denna definition har kritiserats av miljöaktivister som en "oxymoron"; en självmotsägelse mellan hållbarhet och utveckling som två oförenliga entiteter. Samtidigt som miljöaktivister såg den ekonomiska utvecklingen som *orsak* till miljökrisen, föreslogs nu att miljökrisen skulle *lösas* genom ytterligare ekonomisk utveckling. Förvisso "hållbar" eller mer ekologisk. Denna diskursförändring har kallats för *ekologisk modernisering* (Hajer 1995). Ekonomisk utveckling var lösningen och friskrevs från skuld i miljöfrågan. En följd blev att den civilisationskritik som kännetecknat miljörörelsen försvann i mångt och mycket från miljödebatten. Ekologisk modernisering innebar att det moderna utvecklingsparadigmet kunde fortsätta som förut utan ifrågasättande.

Det finns dock gott om skeptiker, som menar att ekonomisk utveckling, hur grön den än kan sägas vara, i grund och botten inte kan komma tillrätta med varken miljö- eller sociala orättvisor. Khan och Clark (2016) pekar på fyra hinder för det nuvarande systemet med tillväxtekonomi att leda till en hållbar välfärd. För det första, tillväxtimperativet kommer alltid att leda till ansvarslös konsumtion och överproduktion, vilket rimmar illa med ekologisk hållbarhet. Det andra hindret utgörs av de stora orättvisorna i ekonomisk och politisk makt som bidrar till polarisering och ökande inkomstklyftor mellan rika och fattiga. Det tredje hindret är utförsäljningen av välfärdssamhällets gemensamma resurser, som därigenom blir privat egendom. Det fjärde hindret för en hållbar välfärd är *financialization* av naturen och dess resurser. Med detta begrepp avses den process "whereby the privatization, commodification and securitization of the environment allow for the penetration of financial control and decision-making into the fabric of socio-ecological system" (ibid. s. 86). Utan en radikal förändring av det kapitalistiska systemet, tror de inte att tillväxtekonomier kan hantera hållbarhetsfrågor. De tror inte att en *decoupling* mellan ekonomisk tillväxt och negativ miljöpåverkan som ibland utlovas (Europeiska kommissionens

tillväxtstrategi, The green deal¹ är ett aktuellt exempel) utan efterlyser visioner och strategier för en nerväxtekonomi som kan garantera en hållbar välfärd.

Pudelns kärna i problemet är frågan om fördelning av resurser. I definitionen av hållbar utveckling talas om människors "behov". Vad har människor för behov? Detta är en klassisk fråga inom ekonomi, och oftast görs en åtskillnad mellan *needs* (behov) och *wants* (önskemål) (Helne & Hirvilampi 2017). Det har gjorts försök att definiera dessa (se t.ex Max-Neef, Hevia & Hopenhayn 1989), men frågan om vem som får konsumera och hur mycket kvarstår oavsett definitioner.

Flera har pekat på att det finns många problem med tillväxtekonomier, som hälsoproblem (övervikt, stress, hjärt- och kärlsjukdomar). Även av den grunden finns anledning att ifrågasätta begrepp som utveckling, framgång, välfärd och vad som är ett gott liv (Soper & Emmelin 2016). Det är korrekt att välfärd inte kan mätas i termer av ekonomisk framgång (och därmed miljöpåverkan), men det finns heller inget som säger att människor inte kan uppleva lycka och tillfredsställelse just genom (miljöförstörande) konsumtion; "it is not enough to point to the fact that some people find amusement in more frugal lifestyle choices because it is also true that people still enjoy high carbon activities – and that is exactly the problem" (Brandstedt & Emmelin 2016 s. 25). Därför blir en viktig moralisk fråga om det är de redan fattiga som ska förväntas vara förnöjsamma, med argumentet att rikedom och konsumtion ändå inte ger lycka eller hälsa. Detta framstår som en cynisk inställning (speciellt utifrån distinktionen mellan behov och önskemål).

Social hållbarhet och rättvis resursfördelning

Oavsett framtidsscenarioer och ekonomiska system, kvarstår frågan om hur fördelningen av begränsade resurser ska göras mellan olika grupper. Herman Daly ([1977]1991), en av förgrundsfigurerna inom ekologisk ekonomi, menar att en hållbar *steady-state*-ekonomi bygger på tre principer: 1) Materiella, ändliga resurser måste fördelas rättvist genom ransoneringar, så att dessa resurser inte tar slut. Det kan till exempel vara koldioxidransonering. 2) Befolkningen måste stabiliseras och hållas på en konstant nivå inom det ekologiska systemets gränser, vilket kan regleras genom beskattning och migration. Miljörörelsen har ett förflutet i att stödja befolkningsbegränsande initiativ, och detta förslag ställer viktiga etiska frågor. Vem ska begränsa sitt barnafödande? Hur? 3) Kanske den viktigaste principen är att det måste finnas samhällseliga institutioner som minskar på ojämlikheten mellan människor, vilket måste innefatta både minimilöner och begränsningar uppåt i inkomster (se även Koch &

---

¹ Europeiska kommissionen, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_sv. (Hämtat: 2020-08-13).

Buch-Hansen 2016). Denna typ av interventioner med bäring på socialpolitiska engagemang diskuteras i termer av *ekosocial policy* (ibid.; Gough 2017). Med denna bakgrund är det tydligt att strävan efter ett rättvisare och jämlikt samhälle blir en central fråga i grönt socialt arbete.

Det finns uppenbara kopplingar mellan miljö- och klimatkrisen och sociala risker, som exempelvis ofrivillig migration och konflikter över resurser. De senaste årens extremväder har medfört omfattande skogsbränder, värmeböljor, torka, stormar, förhöjd havstemperatur, höjda havsnivåer etc. All denna miljöförstöring har direkt eller indirekt påverkan på människors möjligheter till försörjning. Som nämnts, det är de fattigaste länderna i Syd som drabbas hårdast och de har dessutom sämst resiliens i dessa kriser. *Global report on internal displacement 2019* uppskattar att det fanns 17,2 miljoner nya interna (inom länder) klimat- och miljöflyktingar under 2018. Uppskattningar talar om att år 2050 kan mellan 200 miljoner (IOM 2008) och en miljard människor behöva migrera på grund av klimatkrisen (CMCC Observatory).²

Sedan Brundtlandrapporten publicerades 1987 talas det ofta om att hållbar utveckling innefattar tre dimensioner: ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet. Vi länkar samman dimensionerna och i vårt perspektiv hotas den sociala hållbarheten av en orättvis resursfördelning. Ett aktuellt exempel ser vi i rörelsen *De gula västarna* i Frankrike. Protesterna som uppstod hösten 2018 handlade om motstånd mot en höjd bensinskatt, samtidigt som förmögenhetsskatten sänktes och skatt på lyxbåtar avskaffats. En höjning av bensinskatten hade naturligtvis kopplingar till en negativ klimatpåverkan, men frågan som uppkom handlade om vilka grupper som ska betala för sådan påverkan. Många i protesterörelsen var småföretagare eller boende i glesbygd och deras ekonomi skulle påverkas menligt av bensinskattehöjningen. Protesterna gällde att eliten inte behövde betala för sin miljöpåverkan men fick skattesänkningar. Det är ett exempel på att när den direkta orsaken till klimatförändringarna – alltså fossila bränslen – beläggs med skatt drabbas de fattigaste mest, eftersom energikostnaden blir förhållandevis stor i relation till inkomsterna (Johansson, Khan & Hildingsson 2016 s. 104). Att ställa om hela produktionen och även övergå till mer miljövänliga transporter kan vara mycket positivt ur en miljö- och hälsosynpunkt, men kan ha negativa konsekvenser när det gäller arbetslöshet och ökande inkomstklyftor. "The future for the 'precariat' or the 'working poor' looks gloomy if such indirect effects of climate policy are not considered and compensated for" (ibid. s. 106). Sådan koppling mellan människors möjligheter till försörjning och miljöfrågan berör grönt socialt arbete. Ibland kan det handla om skarpa frågor om fördelningen av det resursutrymme som finns att tillgå för välfärd, men likaväl om att behöva välja mellan miljöns *eller* människors välfärd.

---

2 <https://www.climateforesight.eu/migrations/environmental-migrants-up-to-1-billion-by-2050/>

Ekosociala interventioner – verkliga och ”utopiska”!

Vi ska nu diskutera några praktiska exempel som söker ekonomiska och miljömässiga lösningar på den mänskliga tillvarons behov samtidigt som de adresserar fördelningsfrågor och strukturell ojämlikhet. Vi kallar dem ekosociala interventioner. De kan ses som det sociala arbetets bidrag i omställningen till ett mer hållbart samhälle. För initiativ inom grönt socialt arbete ligger vinsten oftast inom det sociala området, medan dess ekologiska betydelse än så länge är förhållandevis liten. Det gäller exempelvis stadsodlingsprojekt eller projekt som bygger på delningsekonomi (byta, låna eller hyra olika produkter) och cirkulärekonomi (att produkter används så länge det går och därefter återvinns). Däremot kan man visa att ekosociala interventioner kan bidra till en ökad lokal sammanhållning. Man kan säga att den sociala hållbarheten ökar när människors platsanknytning och känsla av gemenskap växer i lokalsamhället, vilket är av betydelse för social mobilisering och det förebyggande sociala arbetet. Ekosociala interventioner, som exempelvis stadsodlingar, skötsel av gemensamma platser, delnings- och cirkulära ekonomier, kan därför vara viktiga grundelement i en utveckling av det gröna sociala arbetet i framtiden.

Det finns många exempel på ekosociala interventioner. *Odlingsnätverket Seved* är ett exempel i ett av Malmös marginaliserade områden. På deras webbplats beskrivs odlingen både i termer av social hållbarhet och som en möjlighet att dryga ut hushållskassan med egenodlade grönsaker:

Det kan finnas flera anledningar att börja odla tillsammans i staden. Vissa har politiska avsikter och pratar omställning och praktisk miljövetenskap, om livsmedelskontroll, valfrihet och mångfald. Egenproducerat kan också innebära minskade utgifter vad gäller mat och vid överskottsproduktion även ett tillskott i kassan. [...]. På Seved – ett område med en problematisk historia av bl.a. nedgångna fastigheter och social utsatthet – träffas människor och lär känna både varandra och sitt grannskap. En känsla av trygghet uppstår där människor håller sig utomhus och tillsammans med sina grannar träffas till sent om sommarkvällarna för att rensa ogräs eller byta recept. Upplevelsen av trygghet hjälper människor att känna tillhörighet och tilltro för varandra. Även gemenskap och en känsla av stolthet kan gro när boenden får vara med och förändra sin egen utemiljö.³

Ett exempel på interventioner som syftar till att minska konsumtion och resursanvändning genom att människor lånar och delar olika saker är *Smarta Kartan Malmö*.⁴ Det är en digital plattform som ska göra det lättare att hitta och ta del av delningsini-

---

³ <http://odlingsnatverket.se/om-oss/socio-ekologisk-odling/>

⁴ <https://smartakartanmalmoe.se/>

tiativ. Den listar ställen där man kan hyra, byta, låna, ge och få. Sådana ”smarta kartor” finns på fler orter i Sverige. Delningsekonomi är ett viktigt led i att minska konsumtionen, men även här måste vi ställa oss frågan om det i framtiden kommer att vara så att marginaliserade grupper kommer att vara hänvisade till att låna och dela med andra medan andra grupper konsumtion fortsätter utan begränsning.

Miljöinitiativ bygger ofta på att individen genom sitt dåliga samvete självmant och på individnivå ska ändra sitt dåliga (miljö) beteende. Det finns dock en internationell rörelse som riktar in sig på gruppnivå: *Transition network*, i Sverige kallat Omställningsnätverket.⁵ Det är ett globalt nätverk av lokala grupper, däribland i Sverige, som verkar för en omställning till ett fossilbränslefritt samhälle. De kallar sig för en rörelse av människor som tar gemensamma initiativ för att ta hand om sig själva, varandra och naturen och ställer frågor som: Hur kan vi ta hand om varandra och samtidigt minska resurskonsumtionen? Vad ger välbefinnande och mening? Vilken framtid kan vi skapa tillsammans där vi bor? Det intressanta med rörelsen är att de är intresserade av det sociala och på något sätt rör sig bort från miljörelsens ibland ganska tunga domedagsbeskrivningar om jordens undergång, och i stället lyfter fram människors kreativitet och vilja till samarbete (Hopkins 2008). Omställningsrörelsen bejakar på sätt och vis kultur som en viktig fjärde dimension av hållbarhet (utöver ekologisk, ekonomisk och social). Omställningsgrupper skulle kunna vara viktiga i samhällsarbetet, där socialarbetare kunde engageras.

De här exemplen visar på mer eller mindre nödvändiga interventioner som tar både ekologiska och sociala hänsyn. De är exempel på vad ett grönt socialt arbete kan innebära: lokala initiativ som när de adresserar frågor om fördelning, jämlikhet och hållbarhet även ställer frågor på det existentiella planet. Hur ska ett alternativt samhälle se ut? Hur kan vi jobba mot ett sådant samhälle rent praktiskt? Hur kan planeten räddas utan att de mest utsatta far illa i processen? Ett grönt socialt arbete handlar om hur rättvisa skapas åt både människor och miljö.

Ansatsens kritiska potential: Socialt arbete i omställningsprocessen

De globala hållbarhetsmålen uttryckta i Agenda 2030 visar en önskan från högsta politiska håll om en integration mellan social rättvisa och miljö rättvisa. Kortfattat är målen som ska uppnås år 2030 att extrem fattigdom ska vara avskaffad, ojämlikheter och orättvisor i världen ska ha minskat, fred och rättvisa ska främjas och klimatkrisen ska vara löst. För att dessa mål ska uppnås, krävs radikala och grundläggande samhällsförändringar kring vårt nuvarande konsumtionssamhälle. Samtidigt är det få

---

5 <https://transitionnetwork.org/> och <http://omställning.net/>

politiker som försöker driva igenom de förmodade impopulära inskränkningar och ransoneringar som skulle behövas om målen ska uppnås inom den tioårsperiod som stipuleras av IPCC. Vi noterar att cirka en grad av Parisavtalets 1,5-gradersmål faktiskt redan är "invecklant" genom den globala uppvärmning som redan skett varför tiden är knapp för att uppnå ambitionen att närmast halvera utsläppen (jämfört med 2010 års nivå) fram till 2030 för att därefter nå nollutsläpp runt 2050 (IPCC 2018). Det är inför detta dilemma, att stora förändringar krävs men lite görs, som grönt socialt arbete har sin kritiska potential.

I den krävande omställningsprocess som samhället behöver genomgå för att uppnå hållbarhet, måste socialt arbete röra sig ifrån de individanpassade interventionerna och verka mer på grupp- och samhällsnivå i ett förebyggande socialt arbete. Samhällsarbete, som tidigare nämndes, är en etablerad tradition i kritiskt socialt arbete. Det kan delas in i tre inriktningar: *lokal utveckling* (grannskapsarbete; samverkansorienterad för ökat kapacitetsbyggande och integration i lokalsamhället), *social planering* (samhällsplanering i myndigheters och experters regi) och *social mobilisering* (kollektiva processer för ökad egenmakt och resursfördelning ur ett underifrånsperspektiv). I de här tre inriktningarna ser yrkesrollen för socialarbetare annorlunda ut; i lokal utveckling kan socialarbetaren ses som en igångsättare eller möjliggörare, i social planering mer som en expert eller byråkrat och i social mobilisering är rollen mer av en aktivist, samhällskritiker eller organisatör (Sjöberg & Turunen 2018 s. 25ff.).

Eftersom de exempel vi gett kan sägas röra lokal utveckling, vill vi särskilt lyfta fram grönt socialt arbete som en del av samhällsplaneringen och i social mobilisering samt i internationaliseringen av socialt arbete där verkliga exempel är svårare att finna. I slutbetänkandet SOU 2020:47 *Hållbar socialtjänst. En ny socialtjänstlag* inom utredningen Framtidens socialtjänst bekräftas att socialtjänsten bör ingå i samhällsplaneringen för att bidra till social hållbarhet och goda livsmiljöer för alla. I utredningens delbetänkande (SOU 2018:32) formulerades att former och arbetssätt för socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen behöver utvecklas och etableras. Syftet är att socialt arbete ska bidra till att integrera ett förebyggande perspektiv i samhällsplaneringen. Socialt arbete som en del av samhällsplaneringen är ett "nygammalt" fält både inom forskning och praktiken, som kan aktiveras inom grönt socialt arbete.

I ovanstående delbetänkande efterlystes metoder, kunskapsstöd och lärandeprocesser i ett utökat samarbete mellan socialtjänst och stadsbyggnadsförvaltning. Det uttrycks som att det "finns behov av metodutveckling och metodstöd till kommunerna, bland annat för att integrera ett förebyggande perspektiv i verksamheten, ta fram lokala kunskapsunderlag till samhällsplanering samt för samhällsekonomiska analyser" (s. 12).

Institutet för hållbar stadsutveckling i Malmö har hållit ett antal forskningscirklar som kan tolkas som ekosociala initiativ som svarar upp mot det behov av ökad kunskap och metodutveckling som nämnda utredning identifierat. Cirklarna har strävat efter att skapa en gemensam bas för kunskapsutveckling för både social och ekologisk hållbarhet. Deltagarna har kommit från olika kommunala förvaltningar, men också från universitet och civilsamhälle. De har diskuterat inkluderande offentliga rum och metoder för delaktighet i planering men även hur lokala gemenskaper kan bidra till en hållbar stadsutveckling (Sandin Larkander & Ouis 2020).

Ett kritiskt socialt arbete ”lyfter fram behovet av att analysera och synliggöra ojämlikhet och orättvisa utifrån strukturella perspektiv, samt behovet av att omfördela makt och resurser”, skriver Sjöberg och Turunen (2018 s. 24). Grönt socialt arbete kan anknyta till denna ambition. Socialarbetaren kan förväntas få en tydligare yrkesroll i att driva sociala förändringsprocesser på gruppnivå. Det skulle kunna innebära ett starkare engagemang i olika lokala gemenskaper för att utveckla olika ekosociala interventioner. Vidare skulle social mobilisering kunna ske med stöd av socialarbetaren. Det kräver dock ett annat, mer jämlikt arbetssätt och maktfördelning när det gäller ”socialarbetare–klient”-relationen. En sådan utveckling skulle kräva att intresset för ekosociala interventioner inom samhällsarbete i Sverige stärks. Det är också viktigt att socialt arbete blir långsiktigt och därmed ett *hållbart* socialt arbete, i den meningen att det inte bara blir tillfälliga och tidsbegränsade projekt, som vi sett så många av genom åren, framförallt i marginaliserade områden (Fred 2018).

Det finns många trender och buzzwords för att lösa sociala problem i vår tid. Det finns för närvarande en som vi uppfattar utvecklingsoptimistisk och modernistisk diskurs som ”adresserar samhällsutmaningar” – där samhällsproblem uttrycks som något spännande och ”utmanande” som har en lösning som bara väntar på att upptäckas – i termer av socialt entreprenörskap och sociala innovationer. Det finns många problem med denna diskurs, men om man accepterar begreppsapparaten för ett ögonblick, kan det finnas möjligheter att skapa utrymme för nya arbetssätt utifrån en kritik mot de gängse arbetsmetoder och interventioner som tillämpas inom socialt arbete. Exempel på relevanta sociala innovationer i detta sammanhang är Gatukraft Lindängen, Yalla Trappan, Angeredsutmaningen, Svenska med baby, Fritidsbanken och Bee Urban.⁶

Vi vill emellertid även påpeka att i Sverige tenderar miljöfrågan att vara nära förknippad med en svensk nationell identitet. Som tidigare nämnts, lever den miljömedvetna medelklassen ett liv som påverkar miljön mer negativt jämfört med

---

⁶ <https://socialinnovation.se/gatukraft-lindangen/>, <https://www.yallatrappan.com>, <http://www.angeredsutmaningen.se>, <https://svenskamedbaby.se>, <https://www.fritidsbanken.se>, <https://www.beeurban.se/> (Hämtat: 2020-10-12).

livsstilen hos människor med sämre socioekonomiska förhållanden. I Bradleys forskning uttryckte exempelvis människor, varav flera hade invandrarbakgrund, att det kanske finns anledning att lära sig från deras mer praktiska resursbesparande perspektiv som de haft med sig. Detta ställer Bradley i relation till "the Swedish environmental discourse as a dominant, nearly hegemonic discourse, its reasoning being seen as self-evidently superior and almost unquestionable" (Bradley 2009 s. 231). Miljömedvetenhet har blivit ett individuellt ansvar och ett slags kulturellt kapital. De stora, obekväma fördelningsfrågorna skjuts på framtiden trots att det krävs stora förändringar på samhällsnivå.

En viktig aspekt av det gröna sociala arbetets kritiska potential är att kopplingen mellan miljöfrågor och socialt arbete per definition innebär ett globalt perspektiv. Internationaliseringen av socialt arbete innebär att konsekvenser i form av ekokatastrofer och klimatflyktingar i Syd kan kopplas till en (kritisk) diskussion om överkonsumtion av jordens resurser i Nord och de globala orättvisorna (se Moosa-Mitha, Bhanji & Ross-Sheriff 2018 om ofrivillig migration). Därför ingår till exempel människors hotade matsäkerhet i kölvattnet av klimatkrisen i socialarbetares arbetsområde (se Molle 2018) likaväl som kvinnliga jordbrukares möjlighet till utkomst och social trygghet när torka slår till (i Zimbabwe) i klimatförändringarnas spår (se Mushunje & Sewpaul 2018).

Sammanfattningsvis menar vi att inom grönt socialt arbete finns en potential att kritiskt granska och intervensera i fördelningsfrågor kopplade till pågående klimatförändringar och den globala miljökrisen vars konsekvenser redan uppvisar brutala sociala dimensioner. När resurser begränsas och konsumtionen måste minskas kan grönt socialt arbete bidra till svaren på de avgörande frågorna: Vilka grupper drabbas? Hur kan en god välfärd upprätthållas i ett ekonomiskt system som är oberoende av fossila bränslen? Svaren tänker vi oss är inte endast teoretiska. De omsätts även i det sociala arbetets praktik och policyutveckling. Kanske kan grönt socialt arbete ta avstamp i slagordet "Slutet på världen, slutet på månaden, samma kamp"⁷, som delar av rörelsen Gula västarna använder sig av (Verkamp & Mastini 2019). Slagordet ger uttryck för sammanlänkningen mellan exploatering av naturen och av människan i den rådande samhällsordningen och pekar i en riktning som går bortom det sociala arbetets nuvarande avgränsade individfokus för att ge sig i kast med vår tids mest angelägna frågor, hur mänsklig välfärd kan utvecklas inom ramen för de planetära gränserna. Det pekar i en riktning där det sociala arbetet bidrar till en omställning till ett rättvist och hållbart samhälle.

---

7 "Fine du monde, fin du mois, même combat" eller "End of the world, end of month, same struggle".

Referenser

- Addams, J. ([1910]1990) *Twenty years at Hull-House. Introduction and notes*. Urbana och Chicago: University of Illinois Press.
- Agyeman, J. (2005) *Sustainable communities and the challenge of environmental justice*. New York: New York University press.
- Alston, M., Hazeleger, T. & Hargreaves, D. (2019) *Social work and disasters. A handbook for practice*. London och New York: Routledge.
- Besthorn, F.H. & Canda, E.R. (2002) Revisioning environment. *Journal of Teaching in Social Work*, 22(1–2): 79–101, DOI: 10.1300/J067v22n01_07.
- Bradley, K. (2009) *Just environments politicising sustainable urban development*. Stockholm: Division of Urban and Regional Studies, Department of Urban Planning and Environment, School of Architecture and the Built Environment Royal Institute of Technology (KTH: Kungliga tekniska högskolan).
- Brandstedt, E. & Emmelin, M. (2016) The concept of sustainable welfare. I: M. Koch & O. Mont (red.) *Sustainability and the political economy of welfare*, 15–28. London och New York: Routledge.
- Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bullard, R.D. (2000) *Dumping in Dixie. Race, class and environmental quality*. Atlanta: Westview Press.
- Büchs, M. & Koch, M. (red.) (2017) *Postgrowth and wellbeing. Challenges to sustainable welfare*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Carson, R. (1962) *Silent spring*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Climate Foresight. [<https://www.climateforesight.eu/migrations/environmental-migrants-up-to-1-billion-by-2050/>. Hämtat: 2020-03-16].
- Coates, J. (2003). *Ecology and Social Work. Towards a New Paradigm*. Black Point: Fernwood Publishing.
- Cuadra, C.B. (2018) Towards a curriculum in disaster risk reduction from a green social work perspective. I: L. Dominelli (red.). *Routledge handbook of green social work*. Milton Park: Routledge.
- Curtzen, P. & Stoemer, E. (2000) The "Anthropocene". *Global Change Newsletter*, 41: 17–18).
- Daly, H.E. ([1977]1991) *Steady-state economics*. Washington, DC: Island Press.
- Dominelli, L. (2012) *Green social work. From environmental crisis to environmental justice*. Cambridge: Polity Press.
- Dominelli, Lena (red.) (2018) *Routledge handbook of green social work*, Milton Park: Routledge.
- Fred, M. (2018) *Projectification. The Trojan horse of local government*. Lund: Lund University, Department of Political Science; Malmö: Malmö university, Department of Global Political Studies.
- Gerst, M. D., Raskin, P. D. & Rockström, J. (2013) "Contours of a Resilient Global Future", *Sustainability*, 6(1), 123-135.
- Global report on internal displacement 2019, Summary*. [<https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/2019-IDMC-GRID-Summary.pdf>. Hämtat: 2020-03-16].
- Gough, I. (2017) *Heat, greed and human needs. Climate change, capitalism and sustainable wellbeing*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Gray, M. & Coates, J. (2012) Environmental ethics for social work: Social work's responsibility to the non-human world. *Int J Soc Welfare* 2012: 21: 239–247.

- Gray, M., Coates, J. & Hetherington, T. (2012) *Environmental social work*. London: Routledge.
- Hajer, M.A. (1995) *The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process*. Oxford: Clarendon Press.
- Hamilton, C. (2017) *Den trotsiga jorden. Människans öde i antropocen*. Göteborg: Daidalos.
- Helne, T. & Hirvilammi, T. (2017) The relational conception of wellbeing as a catalyst for the ecosocial transition. I: A-L. Matthies & K. Närhi, K (red.) *The ecosocial transition of societies. The contribution of social work and social policy*, kapitel 3. London: Routledge.
- Hopkins, R. (2008) *Transition handbook. From oil dependency to local resilience*. 2 uppl. [http://transitionus.org/sites/default/files/TransitionHandbook_freeditVersion.pdf].
- IASSW, ICSW och IFSW (2012) The International global agenda 2012 for social work and development commitment to action, March 2012. [<http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>].
- International Organization for Migration (IOM) (2008). *Migration and climate change*. Migration Research Series 31. Genève: IOM.
- IPCC (2018) Global warming of 1.5°C. Summary for policymakers. [<https://www.ipcc.ch/sr15/chapter/spm/> Hämtat: 2020-08-12].
- Johansson, H., Khan, J. & Hildingsson, R. (2016) Climate change and the welfare state. Do we see a new generation of social risks emerging? I: M. Koch & O. Mont (red.) *Sustainability and the political economy of welfare*, 94–108. London och New York: Routledge.
- Kallis, G. (2016). *Nerväxt*. Göteborg: Daidalos.
- Kennedy, E. (2018) Historical trends in calls to action. Climate change, pro-environmental behaviour and green social work. I: L. Dominelli (red.) *Routledge handbook of green social work*, kapitel 33. Milton Park: Routledge.
- Khan, J. & Clark, E. (2016) Green political economy. Policies for and obstacles to sustainable welfare. I: M. Koch & O. Mont (red.), *Sustainability and the political economy of welfare*, 77–93. London och New York: Routledge.
- Koch, M. & Buch-Hansen, H. (2016) Human needs, steady-state economics and sustainable welfare. I: M. Koch & O. Mont (red.) *Sustainability and the political economy of welfare*, 29–43. London och New York: Routledge.
- Koch, M. & Mont, O. (red.) (2016). *Sustainability and the political economy of welfare*. London och New York: Routledge.
- Lettenmeier, M., Hivilammi, T., Laakso, S., Lähteenoja, S. & Allto, K. (2012) Material footprint of low-income households in Finland. Consequences for the sustainability debate. *Sustainability*, 4(7): 1426–1447.
- Matthies, A-L. & Närhi, K. (2016) *The ecosocial transition of societies. The contribution of social work and social policy*. London: Routledge.
- Max-Neef, M. & Hevia, A. & Hopenhayn, M. (1989) Human scale development. An option for the future. *Development Dialogue*, 1: 7–80.
- McKinnon, J. & Alston, M. (2016) *Ecological social work. Towards sustainability*. Red Globe Press.
- Molle, C. (2018) Food insecurity. Where social injustice meets environmental exploitation. I: L. Dominelli (red.) *Routledge handbook of green social work*, kapitel 16. Milton Park: Routledge.
- Moosa-Mitha, M., Bhanji, F. & Ross-Sheriff, F. (2018) Understanding poverty through the experience of women who are forced migrants. Considerations for a social work response. I: L. Dominelli (red.) *Routledge handbook of green social work*, kapitel 25. Milton Park: Routledge.
- Mushunje, M.T. & Sewpaul, V. (2018) Social protection, capabilities and sustainable livelihood. Insights from an action research project. I: L Dominelli (red.) *Routledge handbook of green social work*, kapitel 21. Milton Park: Routledge.

- Närhi, K. (2017) The changing understanding of the "person-in-the-environment" in organizing public social work practice. I: A-L. Matthies & K. Närhi (red.) *The ecosocial transition of societies. The contribution of social work and social policy*, kapitel 19. London: Routledge.
- Rogge, M. E. (1993) Social work, disenfranchised social communities, and the natural environment: field education opportunities. *Journal of Social Work Education*, 29(1), 111-120.
- Sandin Larkander, J. & Ouis, P. (2020) *Lokala gemenskapers betydelse i hållbar stadsutveckling. Rapport från ett forskningscirkelarbete*. Malmö: Institutet för hållbar stadsutveckling.
- Sjöberg, S. & Turunen, P. (2018) *Samhällsarbete. Aktörer, arenor och perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Soper, K. & Emmelin, M. (2016) Reconceptualizing prosperity. Some reflections on the impact of globalization on health and welfare. I: M. Koch & O. Mont (red.) *Sustainability and the political economy of welfare*, 44–58. London och New York: Routledge.
- SOU 2018: 32 *Ju förr, desto bättre. Vägar till en förebyggande socialtjänst* (Delbetänkande).
- SOU 2020:47 *Hållbar socialtjänst. En ny socialtjänstlag* (Slutbetänkande).
- Steffen, W., Rockström, J., Richardson, K., Lenton, T.M., Folke, C., Liverman, D. ... Schellnhuber, H.J. (2018) Trajectories of the earth system in the Anthropocene. *PNAS*, 115: 33, August 14.
- The Club of Rome (Romklubben) (1972) *The limits to growth*. Falls Church: Potomac Associates.
- Verkamp, A. & Mastini, R. (2019) The 8th of December, the end of the month, and the end of the world. [<http://unevenearth.org/2018/12/the-8th-of-december-the-end-of-the-month-and-the-end-of-the-world/>]. Hämtat: 2020-03-16].
- WCED (*World Commission on Environment and Development*) (1987) *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.
- WEF (World Economic Forum) (2019) *The Global Risks Report 2019*. 14th Edition
- WWF (Världsnaturfonden) (2020) [<https://www.wwf.se/klimat/ekologiska-fotavtryck/>]. Hämtat: 2020-03-16].